

Marginaalisija kielensuunnittelun fokuksessa – 1800-luvulla käyty keskustelu abessiivin päätevarianteista

Vanhassa kirjakielessä abessiivin päätevarianteista käytettiin miltei poikkeuksetta ns. lyhyttä päätettä *-tA*. Joskus, etenkin muutamissa 1700-luvun teksteissä, esiintyy kuitenkin hyvin rajallisesti myös geminaatallinen pääte *-ttA* (Rapola 1965, 144–146; Häkkinen 1994, 207–208). Abessiivimorfeemin muodosta ja sen etymologiasta käynnistyi osittain vilkaskin keskustelu 1800-luvulla samaan aikaan, kun pääte *-ttA* otettiin käyttöön yllättävän nopeasti ja menestyksekkäästi. Muutamista abessiivikeskustelun kannanotoista mainitaan sekä Ruoppilan (1976, 133–134; vrt. myös Lehikoinen–Kiuru 1989, 131–133) että Häkkisen (2000, 188–189) kuvauksissa, jotka käsittelevät suomen sijajärjestelmän kehittyä 1800-luvulla. Tarkoituksenani on tässä artikkelissa kuvata osittain uusia lähteitä käyttäen abessiivin muodosta käydyn keskustelun päälinjoja. En käsittele asiaa niinkään kronologisesti, tiettyihin henkilöihin liittyvänä (tähän liittyen Pantermöller 2010), vaan valaisen keskustelua argumenttien mukaan jäsentäen. Abessiivin päätteestä käydyllä keskustelulla on monessa suhteessa erityisasema yleisessä suomen kirjakielen kehitystä käsittelevässä keskustelussa. Myös Kettunen etsi selityksiä murteissa hyvin vähän esiintyvän *-ttA*-päätteen yllättävän nopealle voittokululle kirjasuomessa:

Kun siis abessiivi ei juuri missään ole *tt*:llinen, niin on hyvin ihmeellistä, että kirjakielemme on sellaisen muodon omaksunut. Vanhimmalle kirjakielelle ominainen olikin *t*-tyyppi (*leivätä*), sikäli kuin ei lounaissuomalaista katoedustusta esiintynyt (*leivät*, *sanomat*), ja sama yksi-*t*:llisyys näyttää vallinneen vielä viime vuosisadan kirjallisuudessa. Nähtävästi ”huomattiin” *tt*:n tarkoituksenmukaisuus niistä murteista, joissa se oli säilynyt (myös suhteesta *lakita* : *lakittani*) ja erikoisesti Kalevalan kielestä; kun se niin usein erottaa näkyvästi abessiivin partitiivista (*sanomata* – *sanomatta*), sai se tarkoituksenmukaisuusperiaatteen voimalla oikeuden kirjakielessä. (Kettunen 1940, 75.)

Silmäys keskusteluun tulee osoittamaan, että käsite *tarkoituksenmukaisuus* ymmärrettiin mitä erilaisimmilla tavoilla. Kettunen yliarvioi varmasti selvästi Kalevalan vaikutuksen. Myös Lauerma (2001, 561) arvioi toisessa yhteydessä kriittisesti sitä, että Kalevalan roolia yleisessä kielenkehityksessä pidetään niin suurena. Kettusen mainitsemaa vaihtelusuhdetta *lakita* : *lakittani* käsiteltiin

keskustelussa kuitenkin vasta 1870-luvulla, kun päätte *-ttA* oli jo hyvin pitkälle yleistynyt.

Bartholdus Vhaël oli ensimmäinen kieliopintekijä, joka abessiivin päättevarianttien suhteen poikkesi kirjakielen traditiosta. Hänen postuumina ilmestyneessä teoksessaan *Grammatica Fennica* mainitaan abessiivin ensisijaiseksi päättevariantiksi *-ttA*. Tämä ei kuitenkaan ilmeisesti paljoakaan vaikuttanut kirjalliseen kielenkäyttöön. Jonkinlaisena alastandardina geminaatallista päätettä käytettiin kuitenkin ainakin vuosina 1726–1741 Tukholmassa suomennetuissa asetusteksteissä (Pantermöller 2010); sen käyttö oli siis vähän laajempaa kuin Ruoppila (1976, 133) antoi ymmärtää.

Abessiiviproblematiikan erityisasema johtui siitä, että yksinäis-*t*:lliset päättevariantit *-tA()*, *-tAh*, *-tAk* kattoivat lähes koko suomen murteiden alueen. Voittanut variantti *-ttA* tunnettiin suomessa vain pohjoispohjalaisista murteista ja kaakkoismurteista sekä niiden lisäksi vienankarjalasta. Tässä ei siis voitu käyttää argumenttina kirjakielen demokratisoimista nojautumalla muotoon, jonka levikki murteissa oli laaja. Lähteistä käy ilmi, että jo keskustelun alkuvaiheessa päättevarianttien levikki murteissa tunnettiin suhteellisen tarkasti. Puristiset argumentit, joihin liitettiin usein itämurteiden puolustaminen, eivät myöskään päteneet, sillä alkuperäisemmiksi kuvitelluissa itämurteissakin oli vallitsevana yksinäis-*t*:llinen päätte. Lähes kaikki äänteelliset ja morfologiset uudistukset varhaisnykysuomessa, jonka ensimmäiselle jaksolle 1809–1844 Julius Krohn (1897) antoi mieleenpainuvan nimen *murteiden taistelu*, selittyvät sillä, että murrepohjaa laajennettiin itään. Tämän lähtöasetelman perusteella lienee ennakoitavissa, että abessiivin päätteen muodosta käydyssä keskustelussa toisaalta kielioppipainotteiset argumentit osittain yhdessä alkuperää koskevien selitysten kanssa ja toisaalta traditioon ja kansankieleen vetoavat argumentit pysyvät selvemmin toisistaan erillään kuin muussa kirjakielen uudistamista käsittelevässä keskustelussa. Erityisen kiinnostavaksi tämän tekee se, että kielioppipainotteinen ja myös etymologiaan nojaava argumentointi vaatii paljon parempaa lingvististä tietotasoa kuin kaikki muut uudistusperiaatteet. Vain harvoja muita äänteellis-morfologisia ilmiöitä yritettiin selittää 1800-luvulla yhtä paljon kuin abessiivin päätettä.

Abessiivikeskustelun keskeiset foorumit

Tarkastelun keskipisteenä ovat lähteet, joissa kannanotto abessiivin jonkin päättevariantin puolesta on perusteltu. Tietysti mielenkiintoisia voisivat olla myös kieliopista tai muista sellaisista lähteistä poimitut kommentoimattomat esiintymät, mutta niissä syyt siihen, miksi mitään muotoa on kulloinkin käytetty, jäävät vain arvailujen varaan. Kaksi tällaista kommentoimatonta esiintymää otan kuitenkin tarkastelun kohteeksi. Gustaf Renvall mainitsee väitöskirjassaan abessiivin ensisijaiseksi variantiksi päätteen *-ttA* ja leimaa *-tA*-päätteen murteelliseksi (Renvall 1815–1817, 12). Tässä ei suinkaan ole kysymys harkitsemattomasta Vhaëlin kieliopin siteerauksesta, sillä Renvall käytti Vhaëlin (1733)

ohella lähteenä myös Hildeenin (1797) tutkimusta suomen nominitaivutuksesta. Hildeen (1797, 22) käytti paradigmoissaan kuitenkin yksinomaan päätettä *-tA*. Jo sanakirjassaan (1826, VIII) samoin kuin myöhemmin vuoden 1840 kieliopissaan Renvall suosi yksinäis-*t*:llistä jäännöslopukkeellista varianttia *-tAh*. Tätä ilmeistä kannanmuutosta eivät Renvallin aikalaiset käsitelleet.

Useammin kuitenkin viitattiin abessiivikeskustelussa Reinhold von Beckerin vuonna 1824 julkaisemaan ensimmäiseen täydelliseen suomen kielen kielioppiin. Von Beckerkään ei perustele, miksi hän piti parempana yksinäis-*t*:llistä jäännöslopukkeellista varianttia; *-ttA*-variantin hän mainitsee vain alaviitteissä. Hän pohdiskelee kuitenkin myös abessiivin päätteän alkuperää ja selittää molemmat variantit säännönmukaisiksi. Hänen suhteellinen kronologiansa voidaan kuvata seuraavasti (von Becker 1824, 12–13):

- a) *jal.ka|t.ta.ka* > *ja.la|t.tak_a* > *ja.la|t.tak* > *ja.la.|tak* ~ *ja.la|.ta'*
 b) *jal.ka|t.ta.ka* > *ja.la|t.tak_a* > *jala|t.ta*

Keskustelussa tulee yhä uudelleen esiin ongelma, miten voidaan selittää heikko aste yksinäis-*t*:llisen päätteän edellä. Äännehistoriallisesti nykykäsityksen mukaan asian selitti oikein vasta Setälä (1896) määrittelemällä äännekehityksen **ĈC* > *C*. Puhtaasti käytännössä jo von Becker oli havainnut, että *t* käyttäytyy /*T*:/n vahvana asteena morfofonologisesti toisin kuin *t* (< **t̃*) /*TT*:/n heikkoasteisena vastineena. Tämä käy ilmi von Beckerin astevaihtelusäännöstön kolmanesta kohdasta:

Om en kort stafvelse som ej är den första i ordet, och som begynnes med *k, p, t*, genom flexion antingen 1) lyktas på en konsonant eller 2) (genom denna konsonants uteslutning) ändas på aspiration, eller 3) kommer att stå före en stafvelse, börjad med ett genom uteslutning förenkladt *t*, samt 4) om *t* i passiva verber står före ändelsen *aan, ään*, – så bortkastas den stumma konsonanten –. (Von Becker 1824, 11.)

Samanlaisia erityissääntöjä esittivät myös Stenbäck (1844, 3) ja Koranteri (1845, 8–9). Von Beckerin aikalaiset eivät kuitenkaan aina ymmärtäneet hänen erityissääntöään oikein tai keksivät toisenlaisia selityksiä. Esimerkiksi Eurén (1846) puolestaan muotoili säännön, jonka mukaan toisiaan seuraavien astevaihtelu-paikkojen välillä ei syntyisi vuorovaikutusta:

”När förmildring engång blivfit gjord, så får den icke mera återgå om också dess orsak skulle upphäfväs; såsom: wika fel. wiattoma, wiatonta –.”
 Eurén (1846, 13.)

Von Beckerin astevaihteluselytykset ja alkuperäoletukset muodostivat tärkeän pohjan myöhemmälle keskustelulle. 1800-luvun alkupuolen kielensuunnittelun auktoriteetteihin kuului von Beckerin ja Renvallin ohella ennen kaikkea Elias Lönnrot. Lönnrot käsitteli abessiivin problematiikkaa vuonna 1839 mm.

Mehiläisessä julkaisemassaan vähän aikaisemmin kuolleelle ystävälleen K. N. Keckmanille osoittamassaan avoimessa kirjeessä. Tällainen kielipoliittinen kannanotto herätti luultavasti paljon kunnioitusta. Lönnrot esiintyi painokkaasti *-tta*-uudistuksen puolesta. Myös Lönnrotin yksityiskirjeenvaihdossa Keckmanin ja Europaeuksen kanssa on viitteitä abessiivikysymykseen (Lönnrot VT1, 35 [1833], 272 [1847]).

Laajimmin selityksin keskusteluun abessiivin päättevarianteista osallistui venäjän kielen tutkija Mathias Akiander. Abessiivin ongelma oli hänen mielestään ajankohtaisin kysymys, ja hän käsittelee sitä teoksessaan *Försök till utredning af finska språkets ljudbildning* seitsemällätoista sivulla, mikä tarkoittaa melkein kymmenettä osaa koko teoksesta (Akiander 1846, 391–407).

D. E. D. Europaeus yritti vuonna 1847 *Suomettaressa* ilmestyneessä hehkuvan isänmaallisessa ja kiellensuunnitteluun kantaa ottavassa artikkelissaan *Suomen kieli kirjallisesti' käytettävänä* laajentaa keskusteluforumia oppineiden piirin ulkopuolelle. Artikkelin tarkoitus oli ennen kaikkea esitellä yleistajuisesti Lönnrotin (1841/42) morfofonemaattisia kirjoitustapoja. Tämä kirjakielen strateginen irrottaminen puhutuista murteista ilmenee Europaeuksen kannanotoista sellaisiin morfologisiin kysymyksiin kuin abessiivin päätte valintaan.

Suomen kielen kielioppien perusteella arvioiden niiden tekijät pääsivät erimielisistä keskusteluista huolimatta hyvin nopeasti yksimielisyyteen tulevaisuudessa käytettävästä abessiivin päätteestä. Vuoden 1847 jälkeen ei enää edes pidetty tarpeellisena kommentoida *-tta*-päätte valintaa, vaikka se oli suurelle osalle kielenkäyttäjistä vieras. Kieliyhteisössä keskustelu abessiivin päätte muodosta jatkuu kuitenkin vielä neljännesvuosisadan. Erityisen kiivasta keskustelu oli vasta vuosisadan puolivälissä, kun muutos todella alkoi näkyä kielenkäytössä. Vanhan käytännön linnakkeena vaikutti kuitenkin edelleen vuoden 1776 raamatunkäännös, sillä uutta virallista käännöstä ei ollut. Akiander ja orientalisti Gabriel Geitlin olivat aloittaneet keskustelun uuden virallisen käännöksen kieliasusta. Tehdessään pieniä korjauksia vanhan kirkkoraamatun kymmenenteen vuonna 1852 ilmestyneeseen painokseen he olivat huomanneet, että paitsi käännös myös kieliasu pitäisi uudistaa perusteellisesti. He lähettivät lausuntonsa *Anmärkningar till finska Bibelöfversättningen* vielä vuonna 1852 tuomiokapitulin kautta kaikille Suomen papeille ja pyysivät heidän kannanottoaan. Olisi voinut luulla, että marginaalisen abessiivin päätte muoto olisi laajassa muutoshankkeessa voinut saada huomiota korkeintaan ohimennen. Mutta asia oli päinvastoin: Akiander ja Geitlin käyttivät pikemminkin abessiivia ainoana (!) esimerkkinä, kun he pohdiskelivat uuden käännöksen murrepohjaa ja ottivat kantaa säilyttämisen ja uudistamisen välillä. Sen tähden ei olekaan ihme, että juuri kysymys abessiivista joutui raamatunkäännöksen muokkaustyössä useasti kiinnostuksen keskipisteeksi. Tärkeä osa keskustelusta käytiin päivälehdissä. Keskeisiä henkilöitä tässä olivat G. A. Avellan (1855ab, 1857), A. W. Ingman (1855, 1856), G. Geitlin (1866), Y. Koskinen (1866) ja A. Varelius (1866).

Avellanin (1854) tutkielman *Om sätten att i Finska periodbyggnaden uttrycka Negativa Begrepp* arviointi sai jo vuonna 1854 aikaan lyhyen kynäsodan Koskisen kanssa, jolla ei välittömästi ollut mitään tekemistä virallisen

raamatunkäännöksen uudistamisen kanssa. Avellan (1854, 41–44) paneutui työssään muun muassa abessiivin päätevariantteihin ja totesi siinä, että kysymys abessiivin päätteestä jakoi suomalaiset kynänkäyttäjät: jokainen kirjoitti parhaaksi katsomansa periaatteen mukaan, useimmat kuitenkin käyttivät varianttia *-ttA*. Tämän kehityksen laukaisijana Avellan pitää von Beckeriä (1824), koska tämä oli käsitellyt geminaatallista päätettä murrevarianttina. Mutta suuri merkitys kielenkäytölle oli Avellanin mukaan ollut myös Lönnotin esimerkillä ja tämän yrityksellä selittää päätteen *-ttA* syntyneen partitiivin päätteestä *-tA* erityispainotuksen kautta.

Pitkälliset riidanomaiset väittelyt kielenkäytön kysymyksistä olivat tyypillisiä A. Ahlqvistin ja A. W. Ingmanin väliselle suhteelle. Tässä kiistassa, joka on nähtävä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran piiristä tulevien nuorsuomalaisten ja Ahlqvistin väliseksi perusuontoiseksi kieli-ideologiseksi väittelyksi (vrt. esim. Laitinen 2004, 180), abessiivin päätteestä keskusteltiin kuitenkin vain ohimennen. Se, ettei abessiivi suoraan joutunut väittelyn keskipisteeksi, johtui siitä, että Ahlqvistin ja johtavien nuorsuomalaisten kuten Koskisen mielipiteet eivät tässä asiassa eronneet toisistaan. Molemmat suosivat geminaatallista päätettä *-ttA*. Vuonna 1871 Ahlqvist antoi raamatunkäännöskomitean tulossa olevan kokouksen johdosta sanomalehdessä julkaisemassaan arvostelussa lausunnon virallisen raamatunkäännöksen siihen mennessä julkaistun osan kielestä. Hän mainitsee siinä, että komitea on antanut abessiiville ”sen oikean karjalaisen, myös suomen kirjakielen hyväksytyn päätteen”. Ingman julkaisi vuonna 1873 monimutkaisen uudistusesityksen abessiivin kirjoitusasusta ja provosoi näin vielä kerran Ahlqvistin ilmaisemaan mielipiteensä, joka sitten myös päätti keskustelun.

Murrelevikki, kirjakielen traditio ja skeptisyys uudistusten suhteen

Renvall kuului johdonmukaisimpiin länsimurteiden puolestapuhujiin. Hän piti ensinnäkin tärkeänä sitä, että vältettäisiin pelätty kirjakielen perinteen murtuminen. Toiseksi pitäisi myös mahdollisuuksien mukaan välttää kaikenlainen murteiden sekaantuminen, koska se olisi vahingollista ja koska se johtaisi kielen rappeutumiseen. (Renvall 1837, 23, 27–28.) Hän oli kuitenkin rajallisesti avoin itäisille piirteille, jos nämä lisäsivät morfologista säännöllisyyttä ja jos niitä voitiin – kuten esimerkiksi inessiivin päätteessä *-ssa* – perustella länsimurteisiin ulottuvalla levikillä (Renvall 1840, 46).¹ Yllättävää on, että Renvall (1840, 46) pitää päätevarianttia *-ttA*, jonka hän vielä väitöskirjassaan esittää ensimmäisenä, itämurteisena ja sijoittaa sen mm. Kajaanin seudulle. Pääsyy siihen, miksi Renvall valitsi lyhyen päätevariantin, jää sikäli hieman hämäräksi, että hän ei seuraa täysin perinnettä, vaan merkitsee lyhyen päätteen jäännösloputteen *-tAh*.

1. Laaja Renvallin länsimurteiden puolustamisen kuvaus ja arviointi, ks. Lauerma (2004, 150–152, 157–163; 2005, 137–141).

Olenaisesti toisenlaista käsitystä murteiden sekoittamisesta edustavat Akiander ja Geitlin (1852), vaikka he abessiivin suhteen tulevatkin Renvallin kanssa samaan lopputulokseen. Akiander ja Geitlin hylkäävät kaikki uudistukset, jotka eivät perustu varmaan lingvistiseen tietoon:

I nyssnämnda öfversättningar röjas likväl redan spår till den tavastländska hufvuddialektens sammansmältning med den karelska. Sålunda har den rent karelska ändelsen för caritivus l. abessivus casus *tta*, *ttä*, t.ex. *wiwyttelemättä*, *kerskauksetta*, i samma skrifter redan utträngt bibelfinskans ändelse för samma casus *ta*, *tä*, t.ex. *wiwyttelemätä*, *kerskaukseta*. Att det allmänna skriftspråket framdeles skall af de olika dialekternas grammatikaliska former upptaga de bästa och mest genuina är i hög grad önskeligt. Men innan en noggrann forskning om dialektvariationerna hunnit fullbordas och fullständig utredning i saken vunnits, borde ett brådstörtadt inympande af fremmande former på bibelspråket undvikas. (Akiander–Geitlin 1852, 25–26.)

Abessiivin erilaisten etymologioiden ja astevaihtelun poikkeussääntöjen suuri määrä oli osoittanut, että abessiivikysymystä ei vielä ollut lopullisesti ratkaistu. Näin ollen Akiander ja Geitlin kohottivat abessiivin päätteen kielireformin tieteellisen perustan indikaattoriksi. Mielenkiintoista taas on, että he viittaavat *-ttA*-päänteen edustukseen ainoastaan vienankarjalassa, mutta eivät Oulun murteessa.

Avellan (1855a) sitä vastoin liittää *-ttA*-päänteen vähäisen levikin kriteeriin ennen kaikkea kielidemokraattisia näkökohtia. Hän näkee esimerkiksi selvän eron abessiivin päätteen *-ttA* ja pääasiallisesti itämurteisen inessiivin päätteen *-ssA* menestyksekkään käyttöönoton välillä:

Men det hufwudsakliga skälet, hwarföre fördubblingen af *s* uti inessiven bör bibehållas, är att förlängt *s* åtminstone i två tredjedelar af Finland är för denna kasus eget, och måste således anses för Finnarnas allmännaste uttal, medan *t* uti abessiven knappt i en tiondedel af vårt land höres dubbel. (Avellan 9.1.1855.)

Jo tätä ennen Avellan (1854, 43–44) puolusti sen muodon palauttamista, jota oli käytetty jo vuosisatoja ja josta sen tähden oli tullut tietystä määrin ”pyhä”, ja vetosi tällä normin invarianssin ja muuttumattomuuden kriteeriin. Muussa tapauksessa Avellan manaa innoissaan esiin lähes voittamattomia didaktisia esteitä ja kielellisiä kuiluja. Nämä epäilyt Koskinen (1.11.1854) pyyhki arvioinnissaan suoraan pois pöydältä, sillä perustelu ”oli yhtä hyvä kuin ei mikään”.

Myös Varelius noudattaa vieläpä runsaat kymmenen vuotta myöhemmin monissa kohdin Avellanin argumentointia. Uudistusta vastaan puhuu hänen mukaansa esimerkiksi ”töyssäyttäväisen muodon” *-ttA* vähäinen murrelevikki: se rajoittuu vain Oulun seudulle, eikä edes sen kaakkoiselle alueelle. Myös Varelius viittaa normin invarianssiin ja muuttumattomuuteen. Jäännöslopukkeellisella variantilla *-tA(’)* ei ole vain ”wanhan tawallisuuden oikeus, ja sen lisäksi

suurempi nykyisenkin tuttuuuden oikeus”. Se mitä satojatuhansia kertoja raamatussa, virsikirjassa ja muissa kirjoituksissa on painettu, jättää enemmän jälkeä lukevaan yleisöön kuin se, mitä muutamissa uusissa kirjoissa näkee. (Varelius 22.6.1866.)

Astevaihtelun synkroninen säännönmukaisuus

Jo varhain luettiin yksinäis-*t*:llisen päätteen haittoihin se, että heikkoasteista vartaloa ei voitu selittää yksinkertaisella säännöllä ”avotavu → vahva aste ja umpitavu → heikko aste”. Monet aikalaiset eivät huomanneet von Beckerin oivallusta, jonka mukaan myös /TT/:n heikko aste *t* käyttäytyy tavua sulkevana. Näihin kuului myös Lönnrot, mikä ilmenee muun muassa hänen Eurénin kieliopista (1846) kirjoittamastaan arvostelusta (Lönnrot VT3, 316 [1846]). Jo aikaisemmin Lönnrot (VT1, 35 [1833]) oli yrittänyt vakuuttaa ystävänsä Keckmanin abessiivin päätteen *-ttA* suuremmasta säännönmukaisuudesta. Vielä selvemmin hän muotoili asian myöhemmin Keckman-vainajalle osoittamassaan avoimessa kirjeessä:

2:ksi tulee kielenoppinen johto keraketten *k, p, t* katoamisesta eli muuttumisesta umpinaisten tawuutten edellä selwemmäksi. (Lönnrot VT2, 546 [1839].)

Laajemmasta asiayhteydestä käy ilmi, että tämä on ymmärrettävä puhtaasti synkronisena argumenttina ilman historiallista taustaa.

Lönnrot aikoi siis valita murteiden morfeemivariantit niin, että ne olisivat sopineet sääntötaloudellisesti kielenkuvauksen silloiseen tilaan. Renvall (1840, 25) taas oli sitä mieltä, että alkuperäiseen astevaihtelusääntöön oli syntynyt jo enemmän poikkeuksia kuin hän voisi liittää muoto-oppiinsa kaiken kattavana sääntönä. Renvallin kuvaus jää sen tähden pikemminkin morfologiseksi, toisin sanoen astevaihtelu ryhmitellään enemmänkin muotojen mukaan. Siihen sopii, ettei hän näe ongelmaa *-tah*-päätteen valinnassa. Mielenkiintoista on, että Renvall mainitsee juuri yksinäis-*t*:llisen abessiivin päätteen yhtenä astevaihtelusäännön poikkeuksista, vaikka von Becker oli selittänyt sen historiallisesti perustellen. On oletettava, että Renvallkaan ei ilmeisesti ollut ymmärtänyt oikein von Beckerin *tt*:n heikkoa astetta edustavaa *t*:tä koskevan lisäehdon merkitystä.

Fabian Collan käsitteli kieliopissaan (1847) laajasti kysymystä abessiivin päätteestä. Lönnrotin tavoin Collaninkin näkemys oli puhtaasti synkroninen. Hänen sanamuotonsa perusteella voidaan olettaa, että hänelle kysymys oli ennen kaikkea *-ttA*-päätteen tuomista didaktisista eduista astevaihtelun opetuksessa. Collan opetti kielioppinsa ilmestymisvuonna myös suomea Kuopion lukiossa.

Abessivi ändelse *-tta*, egentligen tillhörig Östra Kar. och Nord-Österb. dialekterna, varierar på andra orter, t.ex. i Savolaks, med *ta'* (*tah*, *tak*), så att t.ex. för *maatta*, *sanotta*, *tavatta*, *tavaratta*, *taivaatta* säges och delvis äfven skrives *maata'*, *sanota'*, *tavata'* o.s.v. (eller *maatah* o.s.v.). Den förstnämnda formen tyckes böra föredragas, då man derigenom ej blott undgår att här begagna aspirations-tecknet, utan äfven orsaken till konsonant-förmildringarna i stammen lättare faller i ögonen framför ändelsens dubbla *tt*. – Begagnas enkelt *t*, så blir slutaspirationens bruk nödigt ännu i ett femte fall – –. (Collan 1847, 59–60.)

Sille, että Collan näkee jäännöslopukkeen merkitsemisen vähentämässä etuja, lienee didaktisten syiden ohella myös selvästi esteettisiä syitä.

Koskisen ja Avellanin välinen lyhyt kynäsota kosketti vuonna 1854 abessiivin *-tA'*-päänteen yhteydessä lyhyesti myös astevaihtelun problematiikkaa. Ei ollut niinkään kysymys siitä, oliko variantti oikea vai väärä, vaan Koskinen (3.11.1854) ainoastaan lausui mielipiteenään, että heikko aste avotavussa ”ei vaikuttanut erityisen mukavalta”. Tämä epämuikavuuden tunne ilmentää yleistä epävarmuutta sen suhteen, miten pitäisi suhtautua astevaihtelutapauksen jäljessä olevaan *ČC*:hen; ratkaisua tähän ei useista yrityksistä huolimatta pystytty löytämään.

Myös Geitlin, joka oli valittu vuonna 1861 raamatunkäännöskomitean puheenjohtajaksi, kannatti Koskisen tavoin uudismuotoa *-ttA*. Koska työ käytännössä – paljolti logistisista syistä – edistyi äärimmäisen hitaasti, Geitlin toi 15.2.1866 *Finlands Allmänna Tidningissä* keskusteltavaksi kymmenen kysymystä, jotka olivat raamatunkäännöksen kielellisen muokkauksen kannalta keskeisiä. Abessiivin päätettä käsiteltiin seitsemännessä kohdassa. Geitlin puolusti voimakkaasti *-ttA*-pätettä. Tämä ei ollut vielä ennakoitavissa hänen Akianderin kanssa kirjoittamastaan kritiikistä (Akiander–Geitlin 1852, 25–26); joko vastuu oli Akianderilla tai Geitlin oli sen jälkeen muuttanut mieltään. Komitean enemmistö oli kuitenkin mielipiteiltään Geitliniä konservatiivisempaa, niin että Geitlin näki aiheelliseksi esittää *-ttA*-uudistuksen puolesta julkisesti näkemyksen, jossa hän tähdensi sen kanssa sidoksissa olevaa astevaihtelunsäännön vaikutusalan yleistämistä:

– – undertecknad, som stannade i minoriteten, vidhåller icke dess mindre allt framgent sin då uttalade åsigt: att ifall inessivus skrives med *ss*, abessivus äfven nödvändigt skall betecknas med dubbelt *t* (*tt*, *ttä*); och det på följande skäl: man har angående inessivus tänkt sig saken så, att ehuru i uttalet af denna casus blott ett *s* i de vestra trakterna af Finland höres, så måste detta uttal vara falskt, ty antager man icke det dubbla *ss* såsom den rätta ändelsekonsonanten så är konsonantförmildringen oförklarlig och denna casus borde då heta: *jal-ka-sa*; men nu inträffar verkliga konsonantförmildring, följaktligen måste *s* tvåskrifvas (*ja-l'assa*). Allt hvad nu är anfördt om inessivus gäller till alla delar äfven om abessivus; derföre måste det heta antingen *jal-ka-ta* eller *jal'atta*, men icke *ja-la-ta*, ifall man ej vill omstörta hela teorien om konsonantförmildringen i finska språket. (Geitlin 1866, 3.)

Varelius oli vuonna 1866 ensimmäisiä, jotka vastasivat Geitlinin vetoomukseen. Hän toi keskusteluun kokonaan uuden näkökulman, mutta viittasi argumentoinnissaan vain sikäli astevaihteluun, että hän konstruoi uuden selityksen heikon asteen säännönmukaisuudesta lyhyen abessiivimorfeemin edellä. Varelius (22.6.1866) oli sitä mieltä, että astevaihtelu koskee vain perusvartaloiden johtoa tai taivutusta, mutta ei johdoksen taivutusta. Vastaavasti Varelius pitää *-ttA*-morfeemia johtimena ja jäännöslopuketta taivutuspuolella. Vaikka tässä selitysyrityksessä näytti olevan monia etuja, se ei kuitenkaan pystynyt saamaan kannatusta.

Viimeinen viittaus astevaihtelun problematiikkaan ja lyhytkonsonanttisen abessiivin päätteeseen on peräisin Ingmanilta, joka taisteli sen uudelleen käyttöönoton puolesta:

Eipä olekkaan siis, jos vain tarkemmin peräämme tätä kielemme luonnetta, se mikään poikkeus siinä, että abessivisen ”*tah*” päätteessä käypi kerakkeen pehmennys; tuo on päinvastoin siinä yleinen sääntö –. (Ingman 1873, 191.)

Äännehistoriallisesti tämän säännön perusteli myöhemmin vuonna 1896 ensimmäinen suomalainen nuogrammaatikko E. N. Setälä; tätä Ingman ei valitettavasti enää saanut kokea. Jos tämä teoria olisi keksitty 25 vuotta aikaisemmin, olisi Ingmanin yritys saattanut olla menestyksekkäskin.

Homonymian välttäminen

Tärkeä 1800-luvun kielensuunnittelijoita askarruttanut ongelma oli suuri homonymian mahdollisuus, joka vallitsi *-tA(’)*-suffiksilla muodostetun abessiivi- ja *-tA*-päätteellä muodostetun partitiivimuodon välillä. Jos jäännöslopuketta pidetään normiaantämukseen kuuluvana, täytyy oikeastaan puhua homografian mahdollisuudesta. Lukuisien partitiivi- ja abessiivimuotojen homonymia oli keskustelussa useimmiten esiin tuotu ongelma. Vain Vareliuksen (22.6.1866) mielestä tällainen homonymia on selvästi ongelmaton. Pisimmälle meni Europaeuksen (1847) homonymia-argumentti, jossa hän viittasi myös paradigman rajat ylittäviin homonymioihin, joita ei kumoa edes jäännöslopukkeen graafinen merkintä:

Jos wajaanta siassa yksi *t* käytettäisiin, niin syntyisi siitä monta sekawuutta, esim. *luwata’* voisi myös olla’ lausukka; *päätänsä* voisi olla’ yhtä hywin yksikön kohdinnassa j.n.e. Laulussa lyhennettynä esim. *kunniat’* voisi se pidettää’ yksikön kohdintanakin, ja kuuluisi myös monikon nimennältä. Ilman sitä ei saatakkaan hengähdetty äänike’ heitettää’ pois, ja jos se runoissa tapahtuu wajaanta siassakin, niin sopii se ainoastansa silloin kuin kaksi *t*:tä käytetään ja hengähdyttä siinä niinmuodoin ei olekkaan. Muuten se olisikin wäärin. (Europaeus 19/1847, 3.)

Ehdoton homonymian välttäminen oli strategia, joka kiteytyy selvästi kaikkialla Europaeuksen kielensuunnittelun argumentoinnissa. Tätä kuvastaa se, miten hän puolusti nolla-asteen morfofonemaattista merkitsemistä ja jäännöslopukkeen merkitsemistä kirjoituksessa, sekä siinä, miten hän yritti ottaa käyttöön vartalovokaalin pidennyksen preesensin monikon 3. persoonan muodossa, esim. *he oppiivat*, ja erottaa sen näin imperfektimuodosta *he oppivat*. (Europaeus 18/1847, 3; 20/1847, 1–2).

Abessiivi-partitiivin ongelman ratkaisemiseksi esitettiin keskustelun kuluessa kolme strategiaa. Yksi useimmin käytetyistä oli jäännöslopukkeen merkitseminen erilaisin merkein, esim. ' tai *h*. Perustan tälle oli luonut von Becker (1824), jolta Renvall sitten oli mahdollisesti saanut ajatuksen. (Penttilä 1931, 39–40.) Renvall selitti *h:n* valintaa jäännöslopukkeen merkiksi seuraavasti:

— jag anser sagde *h* nödvändigt böra bibehållas i synnerhet i slutet af Nominers Abessiv-Casus, samt Verbernas Imperativ och Infinitiv, emedan dessa böjelser förutan *h* lätteligen förblandas med andra snarlika flexioner. Huru vill man annorlunda åtskilja t.ex. Imp. *seuraah* och Infinit. *ottaah* ifrån Präs. 3 pers. *seuraa*, *ottaa*. Abess. *jumalatah* ifrån Infin.-Cas. *jumalata* o.s.v. (Renvall 1840, 20.)

Puhtaasti äänteellisesti motivoitun jäännöslopukkeen merkinnässä ei olisi ollut syytä korostaa vain nominien abessiivimuotojen merkitsemisen tarvetta. Tämä korostus johtui ilmeisesti siitä, että taivutuksesta johtuva homonymiavaara verbien abessiivimuotojen kohdalla oli vähäinen.

Vastavetona suositeltiin usein pohjoispohjalaista *-ttA*-päätettä keinona välttää homonymiaa. Tätä argumenttia käytti ensimmäisenä Lönnrot:

— kun Wajantasiaa kaksos *t*:llä kirjoitetaan, niin se joka sanassa on helposti Kohdintasiasta (Infinitiv.) erotettu. (Lönnrot VT2, 546 [1839]).

Myöhemmin tämän perusteen esittivät kaikki *-ttA*-päätteen puolestapuhujat.

Harvinaisempaa oli, että keskustelussa yritettiin vähentää homonymipotentialia ohjaamalla partitiivin muodostusta. Tälle tielle lähtivät toisistaan riippumatta Akiander (1846) ja Avellan (1855ab). Akiander oli perusteellisen analyysin jälkeen – hän oli koonnut ensin 189 äännerakenteen perusteella jäsenetyn nominivartalon korpuksen – tullut siihen tulokseen, että partitiivin päätte *-tA* oli sekundaarinen. Syynä kolmitavuisten vartaloiden abessiivi- ja partitiivimuotojen välisen homonymian vaaraan oli Akianderin mukaan näin ollen jonkinlainen partitiivin muodostuksessa tapahtunut ”virhekehitys” (Akiander 1846, 402). Tämä tulos oli ristiriidassa sen jo silloin hyväksytyyn teesiin kanssa, että molemmat partitiivin allomorfit *-A* ja *-tA* olisivat kehittyneet *-tA*-muodosta. Tämän väittämän oli Lönnrot julkaissut jo vuonna 1836 ja toistanut sen vuonna 1841 partitiivin ja abessiivin päätettä käsitelleen tutkimuksensa lähtökohtana (Lönnrot VT2, 46; VT3, 136). Akianderin tarkoituksena oli rajoit-

taa homonymiaongelmaa partitiivin päätteiden (pseudo)etymologioinnilla, joka noudatti tosiasiallista analogiatrendiä muodosta *matalata* muotoon *matalaa*. Myös Avellan (9.1.1855) esittää – yrittämättä kuitenkaan perustella sitä äännehistoriallisesti –, että homonymian vaaraa vähennettäisiin ohjaamalla partitiivin päätteiden käyttöä.

Alkuperäisyys

Alkuperäisyyden kriteeriä ei keskustelussa milloinkaan käytetty ensisijaisena kriteerinä, mutta se toimi usein perusteluiden lisäargumenttina. Paitsi Akiander (1846), joka intohimoisesti suosi lyhyttä suffiksia ja halusi palauttaa partitiivin muodot niiden ”alkuperäisyyteen”, vain *-ttA*-päätteiden suosijat vetosivat suurempaan alkuperäisyyteen. Tässä täytyy ottaa huomioon, että käsitys abessiivin päätteiden alkuperästä oli jatkuvasti muuttunut. Kun esimerkiksi Lönnrot vuonna 1837 (VT1, 156) oli lähtenyt siitä, että päätte *-ta(k)* olisi syntynyt päätteestä *-ttA* merkityksen kannalta neutraalin edelleentaivutuksen kautta, hän edusti jo neljä vuotta myöhemmin sitä käsitystä, että abessiivi olisi kehittynyt partitiivista erityispainotuksen kautta ja että sekä geminaatta että jäännöslopuke ovat erityispainotuksen seurauksia (Lönnrot VT3, 136 [1841]). Erityisesti romanttisissa kieltä koskevissa käsityksissä annettiin kaikelle alkuperäiselle erittäin suuri arvo. Tämä johti usein melkein automaattisesti siihen, että analogiamuodot hylättiin sekamuotoina (Setälä 1921, 97–99). Erittäin tärkeää osaa esitti Europaeuksen (1847) argumentoinnissa suurimman mahdollisen *alkusäännöllisyyden* etsiminen. Hän näki tämän parhaiten säilyneen vepsässä, jonka hän sen tähden jatkuvasti tuo esille auktoriteettina, näin myös puolustaessaan *-ttA*-päätettä. Ei ole selvää, erehtyikö Europaeus tässä asiassa vai oliko hänellä mielessään pohjoisvepsän murteet, joissa ilmeisesti karjalan vaikutuksesta *-ttA* esiintyy ainakin possessiivisuffiksien edellä. Avellanilla (1854, 42–43) joka tapauksessa oli ilo korjata Europaeusta ja viitata siihen, että vepsässä säännönmukaisesti esiintyy juuri yksinäis-*t*:llinen abessiivin päätte. Avellan itse torjui jyrkästi alkuperäisyyskriteerin käytön kielensuunnittelun argumenttina. Europaeuksen toinen argumentti, jonka piti todistaa, että päätte *-ttA* oli alkuperäisempi, oli aikanaan varmasti vakuuttavampi, sillä kun muotoon lisätään omistusliite (*luvata* → *luvataansa*), jäännöslopuke todellakin katoaa täydellisesti vain abessiivissa, kun taas monissa kaksivartaloisissa nomineissa on tuloksena supistumavokaali.

Jos hengähdys olisi alkuperäinen, niin ei suinkaan sanottaisi esim. *luwataansa*, mutta *luwatahansa* eli *luwataansa*, niinkuin sanasta *peite*, tulee *peitehensä* eli *peitteensä* eikä suinkaan *peittensä*. Nytpä sanotaan *luwataansa*, siis ei ole’ hengähdys siinä alkuperäinen. (Europaeus 19/1847, 3.)

Europaeuksen supistumavokaalin odotukset olivat tietysti perusteettomat, sillä itämerensuomen abessiivissa ei historiallisesti ole ollut toista vokaalisegmenttiä.

Kun oletus historiallisesta edelleentaivutuksesta *-ttA* > *-tak(s)* koettiin usein jäännöslopukkeellisen päätteen heikkoudeksi, niin Varelius (22.6.1866) teki välttämättömyydestä hyveen. Hän havaitsi ihan oikein, että adverbit ovat usein historiallisia tai eläviä sijamuotoja ja halusi juuri sen tähden säilyttää jäännöslopukkeen konsonanttisena adverbien merkinä toisten konsonanttiloppuisten adverbien rinnalla.

Kielioppi versus kansankieli

Alussa otaksuin, että muun muassa erikoisen murrelevikin takia kielioppipainotteiset ja kansankieleen vetoavat argumentit abessiivin päätteestä käydyssä keskustelussa voisivat törmätä toisiinsa rajummin kuin muissa kielen suunnittelua koskevissa keskusteluissa. Tämä oletus ei kuitenkaan täysin toteutunut. Erityisesti ottaen huomioon muutamat selvästi kansankieleen vedonneet perustelumallit (esim. Avellan 1854, 1855a; Varelius 1866) oli loppujen lopuksi kuitenkin yllättävää, kuinka myöhään keskusteluun tuli mukaan vaihtoehto, jossa suffiksin lisäys muuttaa allomorfia (*lakita* ~ *lakittani*). Tähän ilmiöön tarttui vasta Ingman, kun hän vuonna 1873, siis vasta keskustelun loppupuolella, ilmaisi kansankieleen nojautuvan kantansa mitä voimakkaimmin. Ingman halusi kohottaa suffiksisidonnaisen vaihtoehdon kirjakielen normiksi ja ehdotti seuraavanlaista sääntöjärjestelmää: *jalata*, *jalattani*, *jalatakk*in t. *jalatakki*, *antamata*, *antamattani*, *antamatakk*in t. *antamattaki*. Tässä hän vetoaa siihen, miten suurin osa kansasta puhuu.² Lyhyitä viittauksia tai näytteitä mainitusta vaihtelusuhteesta olivat aikaisemmin esittäneet myös von Becker (1824, 207) ja Ahlqvist (1.2.1871). Erityisesti Ingmanin (1873, 192) selitys tekee mahdolliseksi päätelmän, että raamatunkäännöskomitean piirissä lopuksi valittiin päätte *-ttA* siksi, että oli palautettava yhtenäisyys possessiivisuffiksillisten ja suffiksittomien muotojen välille.

Toisaalta abessiivin päätettä koskevassa keskustelussa tuli esille myös melko odottamattomia painopisteitä. Tuskin missään muussa keskustelussa, morfologisesta väittelystä puhumattakaan, olivat esteettiset, ennen kaikkea eufoniset näkökohdat niin silmiinpistävässä roolissa. Niin Akiander (1846, 404), Avellan (9.1.1855), Ingman (1873, 190) kuin myös Varelius (22.6.1866) vastustivat geminaatallista päätettä *-ttA*, ja perusteena oli eufonia. Ingman oli (3.3.1855) aikoinaan niin innostunut kaunisointuisuudesta, että oli vastustanut jopa abessiivissa olevia adjektiiviattribuutteja! Kun vaadittiin kaunisointuisuutta, siinä melkein aina hallitsevia olivat subjektiivis-esteettiset näkökannat eivätkä

2. Possessiivisuffiksilliset abessiivimuodot ovat suomen murremaantieteen perusteoksissa jääneet tähän mennessä vaille huomiota. Kuten jo Akiander (1846, 403) ja myöhemmin myös Kettunen (1946, 109) ovat huomauttaneet, abessiivin suffiksin vaihtelua koskeva tutkimus puuttuu vielä. Varovaista oletusta, että myös päätteellä *-ttA* olisi aikaisemmin ollut vakaa länsisuomalainen levikkialue, ovat vahvistaneet omat tutkimukseni suffiksin murrevariaanteista. Kuitenkin vielä varovaisempi on tällä hetkellä oletus laajalevikisestä suffiksisidonnaisesta vaihtelusta *-tA(')* ~ *-ttA*. (Pantermöller 2010).

eufonian äänteellis-fysiologisesti perustellut ominaisuudet, jotka historiallisesti myös luetaan eufonian käsitteeseen kuuluvaksi. Esteettisestä näkökulmasta voi myös olla mielenkiintoista, miten tietyt morfeemimuodot vastaavat klassisia runomittoja. Krohn (1862, 128) toteaa kirjallisuushistoriallisessa tutkimuksessaan, että lyhytkonsonanttiset inessiivi- ja abessiivimuodot paremmin vastaavat runoissa klassisia runomittoja. Itse abessiivikeskustelussa tällaista näkökohtaa ei tuotu esiin.

Kielioppia painottaneet kielensuunnittelijat kuten Koskinen suhtautuivat esteettisiin argumentteihin usein virnuillen. Esimerkiksi arvostellessaan Avelania (1854) Koskinen kirjoittaa, että tämän sointuisuuden ja täyteläisyyden taju kyllä tunnetaan ja siksi myös hänen olisi pitänyt pitää parempana ”täyteläistä” muotoa *pojatta* kuin ”laahaavaa” muotoa *pojata*. (Koskinen 3.11.1854, 2). Tähän Koskisen piikkiin arvostelun kohde reagoi viipymättä. Yksityiskohtaisesti foneettiikkaa selittäen hän kuvaa, kuinka geminaatassa sulku kestää selvästi kauemmin. Tällä tauolla ei ole mitään tekemistä ”täyteläisyyden” kanssa, sillä

– – en paus är icke fyllighet, utan just motsatsen, d. w. s. tomhet eller brist på ljud. (Avellan 9.1.1855.)

Inessiivin *-ssA*-päätteen suosiminen ei Avellanin mielestä ole mikään rinnakaistapaus, koska *s*-äänteet ovat pikemminkin ”jatkuvia” äänteitä.

Esteettisistä näkökohdista voidaan tunnetusti kiistellä vain varauksellisesti. Toisin oli synkronis-kieliopillisten ja etymologisten kriteerien kohdalla, joita yli puolen vuosisadan ajan heitettiin runsaasti vaakakuppiin kummankin päätevariantin puolesta. Sitä merkittävämpi on Ahlqvistin abessiivista tekemä johtopäätös, jossa hän myöntää, että molempien varianttien käyttö olisi tieteellisesti yhtä hyvin perusteltavissa:

Parasta lienee siis, että tässä seikassa pysytään siinä kirjoitustavassa, joka nyt on aivan yleinen ja tieteellisestikin yhtä perusteellinen kuin hra A. W. [ngman].:n puolustama. (Ahlqvist 1874, 77.)

Tähän Ahlqvistin kannanottoon päättyi vähän paradoksaalisesti abessiivin päätevarianteista käyty keskustelu.

Lähteet

- Ahlfqvist, August 1871: Finsk Litteratur. – *Finlands Allmänna Tidning* 1.2., 2.2.1871.
- 1874: Väittelyä. – *Kieletär* 6, 74–77.
- Akiander, Matthias 1846: Försök till utredning af finska språkets ljudbildning. – *Suomi* 1845, 392–488.
- Akiander, Matthias – Geitlin, Gabriel 1852: *Anmärkningar till finska Bibelöfversättningen*. Helsingfors.
- Avellan, Gustaf Adolf 1854: Om sättet att i Finska periodbyggnaden uttrycka Negativa Begrepp. – *Suomi* 1853, 1–48.
- 1855a: I anledning af recension öfwer uppsatsen ”om sättet att i Finska periodbyggnaden uttrycka negativa begrepp”. – *Åbo Underrättelser* 5.1., 9.1.1855.
- 1855b: Recension. Lutheruksen Epistola-Postilla, suomentanut Karl Eneback. Ensimmäinen vihko. Turussa J.W. Lillja & Co. kirjapainossa, 1854. – *Åbo Underrättelser* 27.2., 2.3., 9.3., 23.3., 27.3., 10.4., 13.4.1855.
- 1857: Betänkande öfver Finska Bibelns revision, i anledning af anställd analys af språket uti den under tryckning varande upplagan af Nya Testamentet. – *Åbo Tidningar* 13.11.1857.
- Becker, Reinhold von 1824: *Finsk Grammatik*. Bibel-Sällskapet, Åbo.
- Collan, Fabian 1847: *Finsk Språklära*. Frenckell & Son, Helsingfors.
- Eurén, Gustaf Erik 1846: *Grunddragen till Finsk Formlära*. Frenckell & Son, Åbo.
- Europaes, D. E. D. 1847: Suomen kieli kirjallisesti’ käytettävänä. – *Suometar* 16,18–20/1847.
- Geitlin, Gabriel 1866: Med anledning af den tillämnade nya finska bibelöfversättningen. – *Bihang till Finlands Allmänna Tidning* 15.2.1866.
- Hildeen, Esaias Esaias 1797: *De declinatione nominum, inprimis Fennicorum*. Typis Frenckellianis, Aboae.
- Huumo, Katja et al. 2004 = Huumo, Katja – Laitinen, Lea – Paloposki, Outi (toim.): *Yhteistä kieltä tekemässä: näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 979. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Häkkinen, Kaisa 1994: *Agricolasta nykykieleen: suomen kirjakielen historia*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.
- 2000: Suomen kirjakielen sijajärjestelmän vakiintuminen 1800-luvulla. – Punttila, Matti – Jussila, Raimo – Suni, Helena (toim.): *Piipäkielestä kirjakielleksi*, 171–201. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Ingman, Antero Wilhelm 1855: Förslag till en ganska oskyldig och oanstötlig revision af språket i vår närvarande finska Bibelöfversättning. – *Finlands Allmänna Tidning* 3.3., 5.3., 6.3.1855.

- 1856: Förslag till revision af ortografin och språket i vår finska Bibelversion. – *Finlands Allmänna Tidning* 9.5., 10.5.1856.
- 1873: Muuan sana nykyisestä suomalaisesta oikokirjoituksesta. – *Kirjallinen kuukauslehti*, 189–193.
- Kettunen, Lauri 1940: *Suomen murteet III: B. Selityksiä murrekartastoon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1946: Der Abessiv auf -tta, -ttä im Finnischen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 29, 110–112.
- Koranteri, Henrik Konstantin 1845: *Suomalajnen Kieli-Oppi, Kowlujen tarpe'eksi. Ensimmäinen Osa Ruotsalajsen Esi-puheen kanssa Opettajalle*. Cederwall, Wiipuri.
- Koskinen, Yrjö 1854: Litteratur. *Åbo Tidningar* 1.11., 3.11.1854.
- 1866: Herra Geitlin'in kielikysymyksistä. – *Kirjallinen Kuukauslehti*, 80–83.
- Krohn, Julius 1862: *Suomenkielinen runollisuus Ruotsinvallan aikana, ynnä kuvaelmia suomalaisuuden historiasta*. J. C. Frenckell ja poika, Helsinki.
- 1897: *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 86. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laitinen, Lea 2004: Kieltosana ja kielettä: Yhden kielikiistan kulku ja ideologiat. – Huomo et al. 2004, 177–222.
- Lauerma, Petri 2001: Klaus Kemelli ja vahaisnykysuomen unohdetut uudistajat. – *Virittäjä* 105, 561–579.
- 2004: Aluemurre vai murteiden yhdistelmä? Keskustelu kirjakielen perustasta 1800-luvun alkupuolella. – Huomo et al. 2004, 136–176.
- 2005: Gustaf Renvall suomen kirjakielen standardoijana. – *Sananjalka* 47, 119–155.
- Lehikoinen, Laila – Kiuru, Silva 1989: *Kirjasuomen kehitys*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Lönnrot, Elias 1841–1842: Bidrag till Finska Språkets Grammatik. – *Suomi* 4/1841, 11–39; 5/1841, 29–47; 4/1842, 36–44.
- VT1 = Majamaa, Raija 1990 (toim.): *Valitut teokset 1: Kirjeet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 510. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- VT2 = Majamaa, Raija 1990 (toim.): *Valitut teokset 2: Mehiläinen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 531. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- VT3 = Majamaa, Raija 1991 (toim.): *Valitut teokset 3: Kirjoitelmia ja lausumia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 551. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pantermöller, Marko 2010 [tulossa]: *Der finnische Abessiv. Ein Kasus zwischen spontanem Wandel und gezielter Sprachplanung*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Harrassowitz, Wiesbaden.

- PENTTILÄ, AARNI 1931: *Vuoden 1836:n Uusien Virsien kieliasu ja Kustaa Renvall*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B, osa XVI. Turun yliopisto, Turku.
- RAPOLA, MARTTI 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I: Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneasun kehitys*. Muuttamaton jäljennöspainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 197. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- RENVALL, GUSTAF 1815–1817: *De signis relationum nominalium in lingua fennica* 1–8. Typis Frenckellianis, Aboae.
- 1826: *Suomalainen sana-kirja: Lexicon linguae Finnicae; cum interpretatione duplici, copiosiore Latina, brevior Germanica*. Typis Frenckellianis, Aboæ.
- 1837: *Grammatiska uppsatser*. Christ. Ludv. Hjelt, Åbo.
- 1840: *Finsk Språklära, Enligt den rena Vest-Finska, i Bokspråk vanliga Dialecten*. Christ. Ludv. Hjelt, Åbo.
- RUOPPILA, VEIKKO 1976: Keskustelua ja kiistaa suomen kielen sijamuodoista 1800-luvulla. – *Suomalaisen Tiedeakatemian esitelmät ja pöytäkirjat*, 127–137.
- SETÄLÄ, EMIL NESTOR 1896: Über Quantitätswechsel im Finnisch-ugrischen. Vorläufige Mitteilung. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 14, 24–51.
- 1921: *Kielentutkimus ja oikeakielisyys*. Otava, Helsinki.
- STENBÄCK, GUSTAF LEONARD 1844: *Sammandrag af Finska Språkets Formlära (efter von Becker) till Skolornas tjenst*. Widerholm, Borgå.
- VARELIUS, ANTERO 1866: Wastauksia professori Geitlinin kysymyksiin muutamista Pyhän Raamatun suomentamisessa kohtaawista kieliseikoista. – *Tähti* 15.6., 22.6., 29.6.1866.
- VHAËL, BARTHOLDUS 1733: *Grammatica Fennica*. Johan Kiämpe, Aboae.

Marko Pantermöller
 Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald
 panter[a]uni-greifswald.de